

**Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний
учительський інститут у роки Великої Вітчизняної
війни: дослідження, документи і матеріали, спогади /
О. М. Завальнюк, В. С. Прокопчук, А. П. Гаврищук ;
Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, Наукова
бібліотека, Центр дослідження історії Поділля. –
Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2010. – 448 с.: іл.**

До 65-ої річниці перемоги у Великій Вітчизняній війні вийшла друком цікава книга, присвячена боротьбі студентів та викладачів Кам'янець-Подільського державного учительського інституту з гітлерівськими загарбниками в роки воєнного лихоліття як у тилу, в окупованому Кам'янці-Подільському, так і на фронтах. Ще донедавна ми нічого не знали про функціонування Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (ІНО) в роки Великої Вітчизняної війни, хоча навчальний заклад за складних окупаційних умов діяв упродовж листопада 1941–квітня 1943 рр. Дуже обмеженими були відомості про боротьбу студентів та викладачів з нацистами.

Автори ректор університету, професор О. М. Завальнюк, директор наукової бібліотеки, професор В. С. Прокопчук, редактор університетської газети “Студентський меридіан” А. П. Гаврищук на 448 сторінках намагалися певною мірою зліквідувати згадані прогалини, об’єктивно викласти ті тривожні й трагічні події.

Структурно книга складається з передмови і п’яти розділів, в яких розкрито історію закладу напередодні війни, у дні окупації та перші повоєнні роки, участь викладачів ВНЗ у воєнних діях; спогадів живих фронтівиків; добірки документів і матеріалів; фотодобірки; бібліографії. Книгу оформлено за всіма вимогами до науково-публіцистичних видань, розрахованих на широкий загал учених, краєзнавців, студентів, а також усіх тих, хто цікавиться проблемами вищої школи в добу Великої Вітчизняної війни. Видання зручне в користуванні, а значний за обсягом, дбайливо підібраний ілюстративний матеріал доповнює його текстову частину логічно і доречно. Художнє оформлення обкладинки відображає символіку досліджуваної доби.

У розділі “Напередодні” йдеться про ті складні процеси, що відбувалися в 30-ті роки та напередодні війни. Політичні репресії охопили і колектив навчального закладу. Часто відбувались так звані “чистки”. Дізнаємося про закриття педагогічного (1935 р.), а згодом відкриття учительського інститутів (1939 р.). Друга світова війна

набирала обертів, нацистська Німеччина розширювала експансію, наближаючись до радянських кордонів. В інституті посилювалась військово-фізкультурна та оборонно-патріотична робота, виконувався навчальний план з військової підготовки, дівчата опановували основи медицини, отримували посвідчення медичних сестер.

Війна увірвалася в інститутське життя в розпал літньої сесії, складання випускниками державних іспитів. Тодішній студент І-го курсу мовно-літературного факультету (нині доктор філологічних наук, професор) П. І. Свідер згадує: “Викладачі і студенти зібралися в коридорі інституту на Польських фільварках, слухали виступ по радіо наркома закордонних справ В. М. Молотова. Ми мовчали. Усіх охопило жахливе почуття. Почули страшне слово – “війна”.

З розділу “В окупованому Кам'янці-Подільському” дізнаємся про роботу навчального закладу (іменувався ІНО) у роки війни. Про нього до недавнього часу були відсутні будь-які відомості. На основі архівних документів автори розкривають основні віхи вишу в цей час. Зі сторінок книги дізнаємось про те, що група місцевої освітянської інтелігенції добилася відкриття Інституту народної освіти. 29 вересня 1941 року газета “Подільанин” повідомила про початок роботи інституту, який набирав студентів на факультети лінгвістики (український та німецький відділи), історико-географічний та фізико-математичний. Про керівників ІНО – директорів І.М.Бондаренка, О. І. Кільчевського, В. М. Георгієвського, про їх взаємовідносини з органами місцевої влади, про діяльність в інституті молодіжного підпілля, арешти в червні 1942 року та розстріл 150 підпільників, у тому числі – викладачів і студентів, директора ІНО І. М. Бондаренка. У квітні 1943 року діяльність Кам'янець-Подільського ІНО була згорнута, згідно директиви рейхкомісара Е. Коха (жовтень 1942 р.) про закриття шкіл та інститутів.

Особливу увагу автори приділили людям, біографії яких є суттєвою складовою – живою часткою великого життєпису університету (учительського інституту). У розділах “На фронтах Великої Вітчизняної” та “Переможці” подано ретельно виписані біографічні довідки про всіх учасників бойових дій, які працювали чи навчалися у Кам'янець-Подільському педагогічному інституті. У 67 нарисах йдеться про учасників війни, колишніх працівників інституту – заступників директора учительського інституту М.Ю.Короля і Т. Л. Невкипілого (загинув на війні), викладачів С.М.Гамана, М. М. Гожа, І.Ф. Лободу, М. М. Магдена, П. А. Цикру, випускників В. П. Анцута, Є. В. Будняка, М. П. Стефанцева, студентів Е. Я. Гончара, О. І. Журбу, Я. Пачина, П. І. Свідера та інших. Серед них – фронтовики-артилеристи, зенітники, зв'язківці,

моряки, партизани, підпільники, піхотинці, розвідники, політ-працівники, сапери, танкісти, шофери, медсестри...

На боротьбу з німецько-фашистськими загарбниками стали зовсім юні хлопці і дівчата. У перші дні війни добровольцями пішли на фронт 16-річні В. М. Качур (син полку) і К. С. Константинов. У 17 років призвані до армії Б. Р. Ліпман і О. М. Жук. У 1944 році, після визволення краю від німецько-фашистських окупантів, 15-літній підліток Олександр Щур, приписавши роки, добровільно пішов в армію.

На початку війни дійсну військову службу відбували В.П. Анцут, Б.М. Кушнір, В.Г. Кулаєв, О.С. Кучерук, О.С. Маруняк, В.М.Сапун, Д. Я. Цвіркун – майбутні викладачі педінституту.

З першого і до останнього дня війни воювали С. Ф. Ананьїн, М.К. Анісімов, В. П. Анцут, М. Я. Брицин, С. М. Давидчук, І.К.Загинайло, І. В. Івах, С. І. Камишан, О. С. Маруняк, В.П.Скрипко, В. І. Трошенюк, О. Г. Фінгерман, Д.Я. Цвіркун, І. С. Юрчишин та інші.

Чимало фронтовиків, майбутніх працівників Кам'янець-Подільського педінституту обіймали високі командні посади – І.С. Зеленюк, І. К. Загинайло, В. П. Анцут, В. П. Скрипко, М.К.Анісімов та багато інших.

Основний тягар міг на плечі сержантів і бійців. Старшинами підрозділів були Й. І. Токар і С. М. Циганівський. Командиром гармати – І. В. Івах, танка – В. Г. Кулаєв. Командували бойовими відділеннями В. М. Качур, К. С. Константинов, М.А.Скорський.

Окремим червоноармійцям довелося зазнати поневірянь, знущань, принижень у німецько-фашистських концтаборах, куди потрапили внаслідок поранень І. В. Івах, Б. М. Кушнір, М. А. Скорський. Та вони не корилися долі, ризикуючи життям зуміли втекти з неволі, дістатися своїх військ і продовжити боротьбу з ворогом.

Своєрідний подвиг здійснили ті, хто не корився окупантам, втікаючи від відправки на каторжні роботи. Й. І. Токар вчинив таке 5 разів. Фашистської каторги вдалося уникнути О. С.Ліпінському, П. І. Свідеру, М. П. Стефанцеву.

З особливим трепетом читаємо сторінки, присвячені участі у війні жінок – представниць різних професій. Це, насамперед, безстрашні медсестри, які ще будучи студентками опановували основи медицини у двох групах медсестер, 32 з них отримали посвідчення медичних сестер. Добровольцями на фронт пішли дівчата Є. Андрейцева, Н.Білик, Н. Бега, Г. Вітряна, Г. Заїнчуковська, О. Кузнецова. В.П.Хохель (Россо) служила в окремому зенітно-прожекторному батальйоні, в службі виявлення ворожих літаків, її завдання полягало в тому, щоб перешкоджати ворожим літакам вночі бомбардувати важливі об'єкти. Зв'язківцем була В. Г. Назарчук,

радисткою-кодувальницею М. Я. Лобановська, працювали в госпіталях Є. М. Гольдшмідт, О. К. Качур, М. М. Маруняк, Г. П. Роечко та інші.

Мало кого з учасників війни минули фашистські кулі, осколки, багнети. Були поранення – важкі і неодноразові, контузії, було, що до рідних надходили похоронки, іноді й помилкові. У кожного – своя доля.

Серед ветеранів – викладачів інституту були захисники Києва (М. Й. Семиліт, М. А. Скорський), учасники оборони Москви (М. Я. Брицин, Б. В. Хричиков, В. Г. Скірко, В. П. Скрипко, О. Г. Фінгерман, Г. С. Раздимаха), захисники блокадного Ленінграду (П. А. Родін, О. С. Маруняк), учасники битви за Сталінград (С. Ф. Ананьїн, В. І. Бойко, О. С. Кучерук), на Курській дузі воювали О. С. Кучерук і О. К. Носов. Переважна більшість із них брала участь у визволенні України. В боях за Київ – В. П. Скрипко, О. К. Носов, С. М. Давидчук, В. М. Сапун, С. С. Шестакевич. Багато хто пройшов закордонними фронтовими дорогами, визволяючи країни Європи від фашистської навали. Учасником боїв за Берлін був І. С. Філімонов, добивали фашистського звіра в його логові П. А. Цикра, Й. І. Токар.

Подвиги фронтовиків відзначені бойовими нагородами. З книги дізнаємося, що учасниками знаменитих парадів стали: 7 листопада 1941 року – Б. В. Хричиков, 24 червня 1945 р. (Парад Перемоги) – Б. В. Хричиков і М. Й. Семиліт.

З розділу “Перші повоєнні” читач дізнається про роботу навчального закладу в перші повоєнні роки, коли його очолювали В. А. Валігура, В. М. Беліцький, І. С. Зеленюк. Фронтовики повернулись на роботу, багато із них стали студентами. Вісім учасників війни (М. Д. Березовчук, М. Я. Брицин, Л. А. Коваленко, О. С. Кучерук, П. І. Свідер, Ю. М. Тарасов, В. І. Тищенко, Б. В. Хричиков) стали докторами наук, професорами, 22 – кандидатами наук, доцентами.

До книги включені спогади про фронтові роки М. Я. Брицина, О. М. Жука, Б. М. Кушніра, О. К. Носова, М. Й. Семиліта, В. Г. Скірка, В. П. Хохель. Вагомим доповненням до тексту книги є публікація 33 документів, віднайдених переважно в обласному архіві Хмельницької області та деяких центральних архівах України. Публікація 30-ти фотографій у розділі “Мовою світлин” дає читачеві можливість образно уявити тодішню обстановку, побачити стан корпусу навчального закладу в результаті бомбардувань, познайомитися з багатьма фронтовиками.

Розділ “Бібліографія”, підготовлений провідними бібліографами Є. П. Сільвеструк і Н. О. Козак, надає інформацію про вже опубліковані документи з теми. До нього включено 166 назв

документів, які в тій чи іншій мірі відкривають читачеві невідомі сторінки з життя навчального закладу та його колективу.

Напередодні святкування Дня Перемоги, 5 травня 2010 р., у конференц-залі університету відбулася урочиста презентація вказаної книги, на яку були запрошені колишні викладачі – ветерани Великої Вітчизняної війни, співробітники та студентська молодь вишу. Перед присутніми виступили, насамперед, автори. Ректор університету О. М. Завальнюк висловив вдячність присутнім ветеранам за їх подвиг, привітав з Днем Перемоги, побажав міцного здоров'я і довгих років життя. Директор бібліотеки В. С. Прокопчук з глибокою шаною звернувся до присутніх із словами: “Це наукове видання здійснене явно із запізненням, адже з часу перемоги над фашистською Німеччиною минуло 65 років. Відійшли у вічність фронтовики, а з ними спогади про бойову звिताгу – документи надзвичайної ваги”. Він висловив слова глибокої вдячності всім, хто своїми спогадами, порадами, консультаціями сприяв підготовці книги до друку. Редактор університетської газети А. П. Гаврищук поділився досвідом співпраці з ветеранами, які допомогли формувати книгу. В урочистій обстановці всім присутнім ветеранам було вручено примірники книги.

Похвальним є вибачення авторів за запізнення з цим виданням у часі, проте, зауважимо, що робота такого виду розпочата та апробована ними дещо раніше, про що свідчить значний перелік їхніх праць у примітках та в розділі “Бібліографія”. Актуальність виконаної роботи очевидна, оскільки її видання співпало зі святкуванням 65-ої річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні. Важливо й те, що цією працею авторський колектив віддає данину й залишає пам'ять у часі всьому трудовому колективові університету (учительському інститутіві) у часи Великої Вітчизняної війни, які виконали свій священний обов'язок перед майбутніми поколіннями. Про такий подвиг ми мусимо знати, пам'ятати й наслідувати їхній героїзм і в наш час. Вдячність ніколи не є запізнюю.

Т.М.Опря, Є.П.Сільвеструк